

*Вяршок Ірына Леанідаўна,
дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права юрыдычнага
факультэта БДУ, кандыдат юрыдычных навук, дацэнт*

ГІСТАРЫЧНЫЯ ПЕРАДУМОВЫ ФАРМПРАВАННЯ МЕЖАЎ ПРЫВАТНАГА І ПУБЛІЧНАГА ПРАВА Ў НАЦЫЯНАЛЬнай ПРАВавой сістэме

Праблема пошуку крытэрыяў размеракавання элементаў сістэмы права на прыватна-прававую і публічна-прававую сферы, а таксама выяўленне межаў паміж дзяржаўным юрыдычным рэгуляваннем (заснаваным на нормах закона, юрыдычным як па форме, так і па змесце) і грамадзянскім прававым самарэгуляваннем (заснаваным на нормах маралі, рэлігіі, звычаяў і юрыдычным толькі па форме) застаецца не вырашанай у поўнай меры ні ў рамках прадмета агульнай тэорыі права, ні ў галіновых юрыдычных дысцыплінах. Такія класічныя крытэрыі падзелу права на прыватнае і публічнае як агульны (дзяржаўны ці грамадскі) інтарэс і супрацьлеглы яму прыватны інтарэс, альбо адрозненне публічнага і прыватнага ў залежнасці ад суб'екта, які ініцыіруе абарону парушанага права (сам пацярпелы, ці прадстаўнік публічнай улады) і некаторыя іншыя не з'яўляюцца дасканалымі і ўніверсальнымі.

У выніку ўскладняецца вырашэнне задач па аб'ектыўнаму вызначэнню прыналежнасці канкрэтнай галіны ці інстытута права да публічна-прававой ці прыватна-прававой сферы і адпаведна дакладнае выяўленне метада прававога рэгулявання ў гэтай галіне ці інстытуце. Выяўленая праблема асабліва актуальна праяўляецца ў сучасны момант, калі грамадскія адносіны вельмі хутка складаюцца і змяняюцца, у выніку чаго неабходна аператыўна пашыраць ці змяняць межы і спосабы прававога рэгулявання ў практыцы нацыянальнай праватворчасці. Гэта, у

сваю чаргу, патрабуе теарэтыка-прававога і галіновага перагляду пытанняў, да якой сферы (публічнай ці прыватнай) аднесці канкрэтныя грамадскія адносіны і, адпаведна, якім метадам іх рэгуляваць. У выніку ў сучаснай прававой рэчаіснасці праблематычна выявіць хоць адну галіну права, якая б поўнасьцю выкарыстоўвала толькі адзіны – імператыўны ці дыспазітыўны метады прававога рэгулявання.

Сапраўды, ў працэсе сучаснай праватворчай і правапрымяняльнай дзейнасці юрысты часцей за ўсё не выкарыстоўваюць у “чыстым” выглядзе імператыўны або дыспазітыўны метады. У юрыдычнай практыцы прававое рэгуляванне звычайна праяўляецца ў якасці сінтэзаванага спосаба прававога рэгулявання, які аб’ядноўвае ў сваіх межах спецыфічныя праявы імператыўнага, дыспазітыўнага, а таксама рэкамендацыйнага і заахвочвальнага спосабаў прававога ўздзеяння. Эфектыўнасць такога рэгулявання залежыць ад аб’ектыўнага, адпаведнага сацыяльнай практыцы аб’яднання метадаў прававога рэгулявання ў канкрэтных гістарычных умовах.

Трэба адзначыць, што гісторыя дзяржавы і права Беларусі надае сучаснай юрыдычнай навуцы выдатныя прыклады эфектыўнага прававога рэгулявання пры дапамозе арганічнага аб’яднання дыспазітыўнага і імператыўнага метадаў прававога рэгулявання ў розных галінах нацыянальнага права, сінтэзу нормаў публічнага і прыватнага права, асабліва ў кантэксце праватворчай і правапрымяняльнай практыкі Статутаў Вялікага Княства Літоўскага 1566 і 1588 гг. Гэта праблема патрабуе дадатковага дакладнага вывучэння ў межах прадметаў навук “Агульная тэорыя права”, “Гісторыя дзяржавы і права Беларусі”, а таксама галіновых юрыдычных дысцыплін.

Прывядзем толькі некаторыя прыклады. Так, дзяржаўнае права ВКЛ XIV-XVI стст. засноўвалася на розных абазначэннях назвы дзяржавы, што

адпавядала і яго сутнасці: вялікае княства, гаспадарства, панства, рэч паспалітая. У назве “вялікае княства” падкрэслівалася веліч дзяржавы і форма ўлады, у назве “гаспадарства” – дамаганне разглядаць дзяржаву як асабістае ўладанне, маёнтак, у тэрміне “панства” – адлюстроўваліся ўладарныя паўнамоцтвы, ў “рэч паспалітая” ўкладвалася разуменне дзяржавы як агульнай справы, агульных інтарэсаў, і агульнага дабрабыту, ці ўвогуле “грамадства”, “грамадскай справы” [1, с. 109-110]. Трэба адзначыць, што сапраўды тэрміны “князь”, “гаспадар”, “пан” маюць ў большай меры прыватна-прававы змест і спачатку адносяцца да асобы, якая валодала і карысталася прыналежнымі ей людзьмі (ва ўмовах феадалізма – пераважна сялянамі).

З цягам часу ўтвораныя аднакарэнныя словы “княства”, “гаспадарства”, “панства” пачалі выкарыстоўвацца ў значэнні дзяржаўнасці ВКЛ, што адлюстроўвае змест новых, прыватна-прававых адносінаў [2, с. 168] кіраўніка дзяржавы да сваіх падначаленых, якія заснаваныя не толькі на маральна-прававых, рэлігійна-прававых ці звычавых, але і юрыдычных нормах і адпаведных ім метадах рэгуляцыі. У сваю чаргу, выкарыстанне тэрміна “рэч паспалітая” падкрэслівае вельмі прагрэсіўную на той час тэндэнцыю пашырэння публічна-прававога зместу ўладарных паўнамоцтваў кіраўніка дзяржавы і, нават, заканадаўчае абмежаванне яго ролі пры вырашэнні важнейшых дзяржаўных і грамадскіх пытанняў публічным інтарэсам.

Іншым прыкладам, калі, наадварот, у сферу публічнага права ўключаюцца прыватна-прававыя кампаненты і адпаведныя ім метады прававога рэгулявання, згодна Статута з’яўляецца камплектаванне земскага суда (які складалі асобы з паўнамоцтвамі публічнай улады). Так, “земскі суд фарміраваўся на выбарнай аснове з шляхцічаў-ураджэнцаў ВКЛ, якія з’яўляюцца землеўладальнікамі, адносяцца да хрысціянскай

веры, ведаюць права, умеюць пісаць, не займаюць духоўных і дзяржаўных пасада (*надкрэслена мной – I.B.*)” [1, с. 132]. У сувязі з гэтым, прафесар Я.А. Юхо адзначаў, што “Стварэнне выбарных, незалежных ад адміністрацыі судоў,...сведчыла пра новы этап у развіцці прававой культуры грамадства, імкненні да паступовага ўсталявання прававога парадку ў дзяржаве. Выбарны незалежны суд быў прасякнуты задачамі служэння не толькі інтарэсам дзяржавы, але і правам асобных людзей (*выдзелена мной – I.B.*), задачамі абароны правапарадку нават ад органаў дзяржаўнай улады”[1, с. 134].

У сваю чаргу, “пераўтварэнне суда з органа абароны дзяржаўных інтарэсаў і правячай вярхушкі ў орган абароны асобнага чалавека прывяло да істотных змен у працэсуальным праве, сцвярджэння новых прынцыпаў: публічнасці, права на ўдзел адваката (пракуратара) у працэсе, спаборніцтва бакоў і зараджэння тэорыі свабоднай ацэнкі доказаў пры захаванні фармалізму працэсу” [1, с. 134]. Гэта прыклад эфектыўна дзеючага ўключэння прыватна-прававых прынцыпаў і метадаў прававога рэгулявання ў сістэму публічна-прававых галін судаўладкавання і працэсуальнага права.

Такім чынам, для эфектыўнага прававога рэгулявання сучасных грамадскіх адносін патрабуецца пастаянны перагляд іх зместу на прадмет публічнай, або прыватнай сутнасці. Перспектыўны прагноз фарміравання эфектыўнага метада прававога рэгулявання сучасных грамадскіх адносін у кожным выпадку можа быць створаны толькі тады, калі дакладна будуць вывучаны гістарычныя перадумовы размежавання публічнага і прыватнага права ў нацыянальнай прававой сістэме, а таксама яго эканамічныя, знешнепалітычныя, ідэалагічныя і іншыя фактары.

ЛІТАРАТУРА

1. Юхо, Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: Вучэбн. дапам. – У 2 ч. / Я.А. Юхо.– Минск: РІВШ БДУ, 2000. – Частка 1. – 352 ст.
2. Владимирский-Буданов, М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1995. – 640 с.